

OSMANLI
İMPARATORLUĞU
ve
JÖN TÜRK DEVRİMİ

NOÉMI LÉVY-AKSU &
FRANÇOIS GEORGEON

Çevirmen:
RIDVAN YÜKSEL

TARİH

İÇİNDEKİLER

GÖRSEL LİSTESİ / 7

TEŞEKKÜR / 9

YAZARLARIN LİSTESİ / 11

GİRİŞ / 15

BİRİNCİ KISIM

YENİ YAZGILAR: DEVRİMCİ KAHRAMANLAR VE BOŞA ÇIKAN UMUTLAR

BÖLÜM 1

HÜRRİYET'İN KAHRAMANLARI: MÜCADELENİN İMAJLARI / 29

BÖLÜM 2

AYDINLANMA MANTIĞI VE DEVRİMİN GERÇEKLERİ:

JÖN TÜRK DEVRİMİNDEN SONRA JÖN TÜRKLER / 54

BÖLÜM 3

JÖN TÜRK REJİMİ ALTINDA ESKİ REJİMİN SİYASİ MAĞDURLARI (1908-11) / 81

BÖLÜM 4

KANUN-İ ESASİ'NİN YENİDEN YÜRÜRLÜĞE KONMASINDAN SONRA GENEL AF
UYGULANMASI VE HAPİSHANELERDEKİ TEPKİLER / 110

İKİNCİ KISIM

HALA BİR DEVRİM Mİ? 1908'DEN SONRA HÜRRİYET VE İKTİDAR

BÖLÜM 5

HÜRRİYET ZAMANI, İKTİDAR MÜCADELESİ ZAMANI:

ARNAVUT VİLAYETLERİNDE JÖN TÜRK DEVRİMİ / 125

BÖLÜM 6

1908 DEVRİMİ SONRASINDA TOPLUMSAL HUZURSUZLUK:

İZMİR'DE AYDIN DEMİRYOLU GREVİ VE SONUÇLARI / 163

BÖLÜM 7

JÖN TÜRK DEVRİMİ'NDEN SONRA DİN, SİYASET VE TOPLUM:

İSTANBUL'DA 'HÜRRİYET RAMAZANI' / 183

BÖLÜM 8

31 MART: NİSAN 1909'DA İSTANBUL'DA KÖKTENCİ BİR AYAKLANMA MI? / 202

BÖLÜM 9

ÖZGÜRLÜĞE KARŞI GÜVENLİK:

JÖN TÜRK DEVRİMİNDEN SONRA KAMUSAL TOPLANTILARIN

DÜZENLENMESİ VE YÖNETİLMESİ / 218

ÜÇÜNCÜ KISIM

MEŞRUTİYETTEN BEKLENTİLER VE SİYASİ UFUKLAR

BÖLÜM 10

1908 DEVRİMİ'Nİ TARİHSELLEŞTİRMEK: JAMANAK ÖRNEĞİ / 241

BÖLÜM 11

1909 KANUN-İ ESASİ TADİLATINDA DEVAMLILIK VE DEĞİŞİM:

OSMANLI MİLLET-İ HÜMAYUNU EGEMENLİĞİNİ İLAN EDİYORİ / 266

BÖLÜM 12

'BUNLAR BİZİM İŞÇİLERİMİZ DEĞİLLER Mİ?'

SOSYALİST HİLMİ VE MECMUASI İŞTİRAK:

BİR OSMANLI SOSYALİZMİ DEĞERLENDİRMESİ / 285

GÖRSEL LİSTESİ

- Görsel 1.1 Padişahım Çok Yaşal! Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet.
- Görsel 1.2 1897'de, Girit, Hanya'daki bir kılıç kuşanma merasimi.
- Görsel 1.3 Hürriyet, adalet, müsavat. Enver Bey (sağda) ve Niyazi Bey (solda). Osmanlı ordusunun kahramanları, vatanın kurtarıcıları.
- Görsel 1.4 Hürriyet'in daha az bilinen bir kahramanı Selahaddin Bey'in (sağdan üçüncü) bulunduğu bir fotoğraf.
- Görsel 1.5 Niyazi Bey ve meşhur geyiğinin bulunduğu kartpostal
- Görsel 1.6 *Hürriyet*'in ve kahramanlarının İstanbul'a ulaşmasının görüntüleri gazetelerde çıkmıştı.
- Görsel 1.7 Arkalarında Niyazi Bey'in portresiyle bir stüdyoda okul yaşındaki çocuklar.
- Görsel 1.8 Çerçiz Topulli (soldan üçüncü), Atıf Bey (soldan dördüncü) ve Adem Bey'in (soldan beşinci) bulunduğu bir kartpostal.
- Görsel 12.1 **İştirak**, Journal Socialiste Ichtirak, haftalık gazetenin ilk sayısı, 26 Şubat 1910.
- Görsel 12.2 **İştirak**, iki haftada bir yayımlanan gazetenin ilk sayısı, 27 Temmuz 1912

TEŞEKKÜR

BÖLÜM 1

Bu kitabın yayımlanması editörlerin isimleri sırasıyla verilmiş kurumlarının mali desteği olmadan mümkün olmazdı. CETOBAC (Centre d'études turques, ottomanes, balkaniques et centrasiatiques, UMR 8032) ve Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. CETOBAC'ın yöneticisi Nathalie Clayer, Fen Edebiyat Fakültesi dekanı Taylan Akdoğan ve Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü başkanı Çiğdem Kafesçioğlu'na bu projeyi destekledikleri ve anılan desteği mümkün kıldıkları için müteşekkirimiz.

Bu kitap 2015 Ağustos ayında kaybettiğimiz sevgili arkadaşımız ve meslektaşımız Vangelis Kechriotis'in anısına adanmıştır. Kendisi Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesiydi. Jön Türk dönemi uzmanı olarak, bu projeye başlangıcından beri adanmıştı ve kitabın yayımlanmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Kendisini **şiddetle** özliyoruz.

YAZARLARIN LİSTESİ

Nathalie Claye Paris'te, Sosyal Bilimlerde İleri Araştırmalar Okulu'nda (École des Hautes Études en Sciences Sociales-EHESS) profesör ve Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde (Centre National pour la Recherche Scientifique - CNRS) araştırmacıdır. Başlıca çalışma konuları, Osmanlı ve Osmanlı sonrası dönemde din, milliyetçilik ve devlet inşası süreçleridir. Yayımlanmış eserleri arasında, *Aux Origines du Nationalisme Albanais. La Naissance d'une Nation Majoritairement Musulmane en Europe* (2007); editörlüğünü Hannes Grandits ve Robert Pichler ile birlikte yaptıkları *Conflicting Loyalties in the Balkans* (2011) ve editörlüğünü Erdal Kaynar ile birlikte yaptıkları *Penser, agir et vivre dans l'Empire ottoman et en Turquie* (2013) bulunmaktadır.

Fatmagül Demirel doktorasını İstanbul Üniversitesi'nde tamamlamıştır ve İstanbul'da, son dönem Osmanlı tarihi dersleri verdiği Yıldız Teknik Üniversitesi'nde profesördür. Eserleri arasında, *II. Abdülhamid Döneminde Sansür* (2007), *Dolmabahçe ve Yıldız Sarayında Son Ziyaretler Son Ziyafetler* (2008) ve *Adliye Nezareti: Kuruluşu ve Faaliyetleri* (2008) bulunuyor.

François Georgeon 19 ve 20. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye hakkında çalışmalar yapan bir tarihçidir ve Paris'teki Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde (CRNS) Onursal Araştırma Direktörüdür. Çok sayıda makale ve eserin yazarıdır. Bunlarda bazıları: *Abdülhamid II* (2003) ve *Sous le Signe des Réformes. Etat et Société de l'Empire Ottoman à la Turquie Kémaliste (1789–1939)* (2012). Ayrıca, Nicolas Vatin ve Gilles Veinstein ile birlikte *Dictionnaire de l'Empire Ottoman* (2015) başlıklı eserin editörlüğünü yapmıştır.

Erdal Kaynar son dönem Osmanlı tarihi üzerinde uzmanlaşan bir 19. yüzyıl tarihçisidir. Berlin ve Paris'te tarih ve sosyoloji okumuş, doktorasını Fransa'da Sosyal Bilimlerde İleri Araştırmalar Okulu'ndan (EHESS) almıştır. Halen Kudüs'teki Van Leer Enstitüsü'nde Polonsky Akademisi üyesidir. Çalışmaları ağırlıklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem siyasi ve entelektüel tarihi üzerinedir ve Osmanlı modernleşmesindeki insan ögesini ön plana çıkarır.

Vangelis Kechriotis (1969 – 2015) Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünde yardımcı doçenti. Doktorasını Leiden Üniversitesi'nde 2005 yılında

tamamlamıştır. Araştırmaları, son dönem Osmanlı siyasi ve kültürel tarihi, Rum-Ortodoks cemaati ve liman şehirlerine odaklanır. Çeşitli makalelerin yazarı ve *Economy and Society on Both Shores of the Aegean* (2010), *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770–1945): Texts and Commentaries, vol. 3: Modernism, I. The Creation of the Nation State, II. Representations of National Culture* (2010) ve “The Late Ottoman Port Cities and Their Inhabitants: Subjectivity, Urbanity, and Conflicting Orders” (*Mediterranean Historical Review*, Cilt 24/2, Aralık 2009) eserlerinin editörlerindendir.

Aylin Koçunyan doktora çalışmalarını Floransa’daki Avrupa Üniversite Enstitüsü’nün (European University Institute) Tarih ve Uygarlık Bölümü’nde 2013’de tamamlamıştır. Halihazırda “Negotiating the Ottoman Constitution, 1839–1876” başlıklı tezinin yayımlanması üzerinde çalışmaktadır. Koçunyan İstanbul’daki çeşitli üniversitelerde dersler vermekte ve hukuk tarihi ile küresel tarih hakkında seminerler vermektedir. Ayrıca 1908’den beri kesintisiz olarak İstanbul’da yayımlanan *Jamanak* gazetesinin yayın kurulundadır.

Noémi Lévy-Aksu Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde yardımcı doçenttir. Doktorasını Sosyal Bilimlerde İleri Araştırmalar Okulu’nda (EHESS) tamamlamıştır (2010) ve 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında İstanbul’daki kamu düzeni hakkındaki tezi 2013’te kitap olarak yayımlanmıştır (*Ordre et Désordres dans la Capitale Ottomane, 1879–1909*). Halihazırda, araştırmaları Osmanlı İmparatorluğu son döneminde hukuk, adalet ve anayasa üzerine odaklanır. Osmanlı İmparatorluğu’nda polis, kamu düzeni ve adalet hakkında çeşitli makale ve kitap bölümleri yayımlamıştır.

Ileana Moroni doktorasını 2013 yılında Sosyal Bilimlerde İleri Araştırmalar Okulu’nda (EHESS) tamamlamıştır. Yayınları Osmanlı son dönemi, çağdaş Türkiye ve Kıbrıs tarihine odaklanır. Ayrıca, Türk siyaseti ve yeni medya alanlarıyla da aktif olarak ilgilenmektedir. Araştırmaları Yunanistan Devlet Bursları Vakfı, Onassis Vakfı ve İsviçre Federal Burslar Komisyonu tarafından desteklenirken, Kıbrıs Üniversitesi tarafından desteklenen bir araştırma projesine de katılmıştır.

Saadet Özen Boğaziçi Üniversitesi’nde doktora öğrencisidir. Lisansını İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi bölümünde, yüksek lisansını ise Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde Manaki Kardeşler’in Jön Türk Devrimi sırasındaki sabit ve hareketli kayıtları hakkındaki çalışması ile tamamlamıştır. Ana araştırma alanları görsel malzemenin (fotoğraf, reklam materyalleri, kartpostallar, vs.) siyasi olarak kullanımı, Osmanlı son döneminde endüstriyel gıda tüketimi ve algısı ile turizm tarihidir. Yayımlanmış iki kitabı

bulunmaktadır: Fransız Notre Dame de Sion Lisesi hakkındaki *Notre Dame de Sion: 150 Yılın Tanığı* (2006) ve *Çukolata: A Turkish History of Chocolate* (2014). Ayrıca çeşitli romanları Fransızcadan Türkçeye tercüme etmiştir.

Meltem Toksöz Boğaziçi Üniversitesi'nde doçenttir. *Nomads, Migrants and Cotton in the Eastern Mediterranean: The Making of the Adana-Mersin Region in the Ottoman Empire, 1850–1908* (2010) eserinin yazarı ve Türkçe tercümesi 2015 yılında yayımlanan *Cities of the Mediterranean: From the Ottoman Times to the Present* (2011) (Osmanlılardan Günümüze Doğu Akdeniz Kentleri, İş Bankası Kültür Yayınları) kitabının editörlerindendir. Doğu Akdeniz'deki pamuk tarımı ve ticareti, Kilikya'nın bölgesel tarihi ile Türk ve Osmanlı tarih yazımı hakkında yayınları mevcuttur. Araştırma alanları tarih yazımı, entelektüel tarih, ekonomi tarihi ve Osmanlı son döneminde devlet ve toplumun modernleşmesini içermektedir.

Özgür Türesay Paris'teki École Pratique des Hautes Études'de (EPHE) doçenttir. Doktorasını, 19. yüzyılın ikinci yarısında ünlü bir Osmanlı aydını olan Ebüzziya Tevfik (1849-1913) hakkındaki tezi ile 2008 yılında Institut National des Langues et Civilisations Orientales'de (Paris) tamamlamıştır. Osmanlı son dönemi entelektüel ve siyasi tarihi hakkında, *Turcica, European Journal of Turkish Studies, Études Balkaniques, Cahiers Pierre Belon, Anthropology of the Middle East, Revue d'histoire Moderne et Contemporaine, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, Müteferrika, Kebikeç* ve *Toplumsal Tarih* gibi akademik dergilerde çeşitli makaleler yayımlamıştır. Halihazırda Osmanlı İmparatorluğu'nda 1860'lar ve 1920'ler arasındaki dönemde spiritizm tarihi üzerinde çalışmaktadır.

Erik-Jan Zürcher Leiden Üniversitesi'nde Türkiye çalışmaları profesörüdür. Araştırmaları daha çok Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş ve Jön Türk hareketi dönemleri ile ilgilenmektedir. *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement (1905–1926)* (1984), *Turkey: A Modern History* (1993) ve *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey* (2010) gibi eserlerin de dahil olduğu, Osmanlı İmparatorluğu son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında birçok kitabın yazarıdır ve bölgenin siyasi ve toplumsal tarihi hakkında çeşitli eserlerin editörlüğünü yapmıştır.

GİRİŞ

Noémi Lévy-Aksu ve François Georgeon

Birden fazla yazarın katkıda bulunduğu, 1908 Jön Türk Devrimi'nin sonrasında yaşanan gelişmelere odaklanan bu kitap, devrim sonrası yapılanmayı şekillendiren siyasi ve toplumsal dinamiklere ve devrim coşkusundan yerel ve merkezi seviyelerdeki gerilimlere doğru olan dönüşüme yeni bir ışık tutmayı amaçlayan kolektif bir projenin sonucudur. 2008'de devrimin yüzüncü yıl dönümü vesilesiyle gerçekleştirilen birçok bilimsel etkinlik ve yayının bir uzantısı olarak başlamıştır. Diğer devrimlerde de olduğu gibi, bu yıl dönümü Jön Türk Devrimi'ne karşı akademik ve akademi dışı ilgiyi artırmış, tartışmaları yeniden canlandırmış ve yeni araştırma kanalları açmıştır. Bu çalışmaların bu yeni tarih yazımına yaptığı katkıların hakkı teslim edilmelidir ve elinizdeki kitap da bu anmanın geç kalmış bir ürünü olarak düşünülebilir.¹ Aynı zamanda, kolektif projemiz daha spesifik bir soruya odaklıydı: anma bittikten sonra, devrimin ardından gerçekleşenleri sorgulamak ve yeni rejimin ilk yılında siyasi ve toplumsal alanları dönüştüren dinamikleri incelemek istedik. Bu konu kitabın yazarlarının bazılarının araştırma alanlarının zaten bir parçasıyken, diğerleri bu soru etrafında yeni araştırma yolları açma fırsatı buldular. Yazarların tamamı, Jön Türk Devrimi'nin sadece bir olay ya da

1 Bu anmanın sonucu olarak ortaya çıkan bazı kitaplar için, bkz. Mehmet Ö. Alkan (ed.), *Yadigâr-ı Meşrutiyet. Tarık Zafer Tunaya Anısına* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010); Sina Akşin (ed.), *100.Yılında Jön Türk Devrimi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010); Ferdan Ergut (ed.), *II. Meşrutiyeti yeniden düşünmek* (İstanbul: Tarih Vakfı, 2010); François Georgeon (ed.), *L'ivresse de la liberté! La révolution de 1908 dans l'Empire ottoman* (Leuven ve Paris: Peeters, 2012); Uygur Kocabaşoğlu (ed.), *Hürriyet'i Beklerken, İkinci Meşrutiyet Basımı* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010); Zekeriya Kurşun ve diğerleri (ed.), *100.Yılında II. Meşrutiyet Gelenek ve Değişim Ekseninde Türk Modernleşmesi Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 2009); Tamer Erdoğan (ed.), *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı, 23 Temmuz 1908 – 23 Temmuz 1909* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008); Sacit Kutlu, *Didâr-ı Hürriyet, Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet (1908–1913)* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008); Osman Köker (ed.), *Yadigâr-ı Hürriyet, Orlando Calumeno Koleksiyonu'ndan Meşrutiyet Kartpostalları ve Madalyaları* (İstanbul: Bir-zamanlar Yayıncılık, 2008).

olaylar dizisi değil, sonuçları ve yan etkilerinin farklı coğrafi ve kronolojik ölçekler bir araya getirilerek, çok boyutlu bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken bir süreç olduğu konusunda hemfikir. Yazarlar, kitapta sunulan vaka çalışmaları ile bu geniş araştırma alanına mütevazı katkılarını sunmayı ummaktadırlar.

2008'den önce ve sonra 1908 Devrimi: Kısa bir Literatür Değerlendirmesi

1908 Devrimi'nin hakkında detaylı bir literatür incelemesi bu çalışmanın kapsamını aşacaktır. Devrimin siyasi arka planı ile öncesinde ve sonrasında gerçekleşen olaylar hakkında birçok çalışma yapılmıştır. 1908 uzun süre boyunca 1923'e ve Kemalist Devrim ismi verilen olguya yapılan resmi vurgu tarafından gölgelenmiş ve bu durum konu hakkında akademik çalışma eksikliği ile sonuçlanmış olsa da, Türkiye'deki akademik çevrenin son dönem Osmanlı tarihine kademeli olarak daha açık hale gelmesi ve Türk ve yabancı akademisyenler arasında bu konuya karşı oluşan yeni ilgi, 1980lerden beri Jön Türk Devrimi'ne karşı yeni yaklaşımların önünü açmıştır.² Tarık Zafer Tunaya'nın siyasi partiler hakkındaki öncü çalışmaları ve Feroz Ahmad'ın İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) hakkındaki eserinin ardından, Zafer Toprak İkinci Meşrutiyet Dönemi'nin ekonomi politikası ve sosyal dinamikleri hakkındaki çalışmaları ile devlet ve toplum ilişkisinin az bilinen yönlerine yeni bir ışık tutarak bu dönüşümde önemli bir rol oynadı.³ Çeşitli çalışmalar muhtemel koşulları ve siyasi anlamlarını ele alma girişiminde bulununca, Devrim tarih yazımı tartışmalarının konusu haline gelmeye başladı. Şükrü Hanioglu'nun Jön Türk hareketi hakkındaki ufuk açıcı eserleri veya Aykut Kansu'nun devrime karşı kışkırtıcı siyasi yaklaşımı bu akımın ilk örnekleri arasındadır.⁴ Hanioglu, devrimin entelektüel ve siyasi arka planını, onun ana kahramanları olan Jön Türkler açısından incelerken, Kansu devrimin

2 Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul: Remzi, 1987).

3 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007); Feroz Ahmad, *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908–1914* (Oxford: Clarendon Press, 1969); Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat (1908–1918)* (Ankara: Yurt Yayınları, 1982). Ekonominin yanında, Toprak, İkinci Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde siyasi düşünce, devlet politikaları ve kadınlar hakkında kapsamlı yayınlar yapmıştır.

4 Şükrü Hanioglu, *The Young Turks in Opposition* (Oxford: Oxford University Press, 1995); *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902–1908* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Aykut Kansu, *The Revolution of 1908 in Turkey* (Leiden: Brill, 1997).

demokratik potansiyelini savunup, Cumhuriyet'in 1923'te kuruluşunun devrimsel karakterini reddederek, 1908 Devrimi'ni modern Türk tarihinin revizyonist bir okumasının merkezine yerleştirdi. Bu sırada, Erik-Jan Zürcher, Jön Türklerin toplumsal ve coğrafi kökenlerine yaptığı özel bir vurgu ile, 'İttihatçı unsur' dediği kavrama yeni bir ışık tuttu.⁵ Jön Türk dönemi Türk milliyetçiliğinin bir ideoloji ve siyasi araç olarak doğuşunu araştıran çalışmaların da merkezindeydi.⁶ Yorumlarındaki önemli görüş ayrılıklarına rağmen, Jön Türk Devrimi ve sonrasındaki gelişmeler hakkındaki bu yaklaşımların çoğu bu dönemi eskiden yeniye doğru bir geçiş, sonuçları modern Türkiye'yi şekillendirecek olan siyasi bir laboratuvar olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda, bu dönem son dönem Osmanlı tarih yazımının dinamizmi ve 19. yüzyıl sonu/20. yüzyıl başı sırasındaki siyasi, toplumsal ve kentsel dönüşümler hakkındaki yenilikçi yaklaşımlarından çok az yararlanmıştı ve bu durum II. Abdülhamid'in saltanatı hakkındaki öncü eserlerin sayısındaki artışla bir zıtlık teşkil etmiştir.⁷

Bu bakımdan, 2008'deki anma dalgası 1908 Devrimi'ni bütünsel tarihin konusu haline dönüştürmekte ve onunla Osmanlı tarih yazımındaki son eğilimler arasında yeni bir bağlantıyı tam anlamıyla kurmakta çok işe yaramıştır. 2008 etkinliklerinde rol alan araştırmacılar, konuyla ilgili bakış açılarını çoğaltarak, devrimin siyasi, toplumsal ve kültürel etkilerini incelemiş, yeni alanlar, aktörler ve konulara ışık tutmuşlardır. Bu çalışmaların birçoğunda odak noktası, devrim veya Jön Türklerden devrim sonrası dönemdeki sosyal yapının mikro-çalışmalarına kaymıştır. Toplumsal yaşam, cinsiyet ilişkileri, işçi örgütlenmesi ve yeni ifade biçimleri gibi konular, araştırmacıların İmparatorluk'un birçok bölgesindeki toplumsal ve kültürel çeşitliliği eskiye göre

5 The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement (1905-1926) (Leiden: Brill, 1984); The Young Turk Legacy and Nation Building (Londra: I.B.Tauris, 2010).

6 Masami Arai, Turkish Nationalism in the Young Turk Era (Leiden: Brill, 1992). Erik-Jan Zürcher, "Young Turks, Ottoman Muslims and Turkish Nationalists: Identity Politics 1908-1938", K.H. Karpat (ed.), Ottoman Past and Today's Turkey (Leiden: Brill, 2000) içinde s. 150-79.

7 Selim Deringil, The Well-Protected Domains: Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876-1909 (Londra ve New York: I.B.Tauris, 1998); Nadir Özbek, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002); François Georgeon, Abdülhamid II, le sultan calife (1876 - 1909) (Paris: Fayard, 2003). Son iki yazar, İkinci Meşrutiyet Dönemi'ni II. Abdülhamid saltanatı hakkındaki değerlendirmeleriyle tamamen bütünleştirerek Jön Türk Devrimi'ni ardından gelen dönüşüm ve devamlılıkların analizine fazlaca yer ayırmışlardır.

çok daha iyi bir şekilde dikkate alabilmesini sağlamıştır. Bu yeni çalışmalar, arşiv malzemeleri, meclis zabıtları, çeşitli dillerdeki gazeteler veya şahsi anlatılar gibi hala üzerlerinde yeterince çalışma yapılmamış birçok kaynağa da dikkat çekmiştir.

İster Devrim anına ister İkinci Meşrutiyet Dönemi başına odaklanıyor olsunlar, 1908 anması sonucunda ortaya çıkan yayınlar çeşitliliğe devrimi anlamak için keşifsel bir araç olarak önem verdiler: devrimdeki olayları ve sonuçlarını açıklayacak tutarlı tek bir anlatımdansa, döneme ilişkin çok sesli bir yaklaşım geliştirmeye çalıştılar. Sonucun parçalı karakteri bu türden kolektif projelerin kaçınılmaz bir neticesidir. Aynı zamanda, bu yaklaşım daha eski çalışmalar tarafından gündeme getirilmiş olan daha geniş teorik soruları bir kenara bırakmanın kasıtlı veya üstü kapalı bir yolu olarak da anlaşılabilir: Jön Türk Devrimi ne kadar devrimciydi? Bu ne devrimi, kimin devrimiydi? Jön Türk Devrimi hakkındaki yaklaşımlar Cumhuriyet siyaseti ile daha az bütünlük ve Osmanlı imparatorluk bağlamına daha yerleşmiş hale gelirken, devrimin siyasi anlamı sorusu da keskinliğinin bir kısmını kaybetti.

Yakın zamanda yayımlanmış iki kitap bu sorunun hala sorulması gerektiğini harika bir şekilde gösterdiler. Nader Sohrabi'nin yakın tarihli *Revolution and Constitutionalism in the Ottoman Empire and Iran*⁸ (2011) eseri, bu iki vakayı karakterize eden siyasi dinamiklerin düşündürücü ve teorik bakımdan bilgi dolu bir incelemesini içerir.⁹ Sohrabi, bu iki vakayı 'meşruti devrimler' olarak isimlendirerek yalnızca 1908'in devrimci karakterini vurgulamamış, aynı zamanda dönemin siyasi alanındaki yerini de açık bir şekilde belirlemiştir. Bu argüman onun, devrimin itici gücü olarak toplumsal gerilimleri bir kenara bırakmasına yol açar. Devrim ve otoriter dönüşümünü Jön Türklerin siyasi projesi ile özdeşleştiren Sohrabi, İttihatçıların meşrutiyetçiliği iktidar üzerindeki hakimiyetlerini inşa etmek ve sürdürmek amacıyla bir araç ve amaç olarak kullandıklarını ileri sürmek için ağırlıklı olarak Meclis ve devlet aygıtı içindeki gelişmelere odaklanır. Erken İkinci Meşrutiyet Dönemi'ndeki siyasi gelişmeler hakkında mevcut, açık ara en sofistike çalışma olan bu eser, Jön Türk Devrimi'ni 20. yüzyıl başındaki daha geniş devrimler dalgası içinde yeniden düşünmenin gerekliliğini de gösterir.

Yazarlarından bazıları devrimi tarihsel bağlamı içine yerleştirmeye ve bu dönem sırasında Jön Türkler tarafından yapılan siyasi tercihlerden bahsetmeye

8 Osmanlı İmparatorluğu ve İran'da Devrim ve Meşrutiyetçilik

9 Nader Sohrabi, *Revolution and Constitutionalism in the Ottoman Empire and Iran* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

çalışırken, mevcut çalışma, Jön Türk Devrimi'nin etkisini ve onun yönelimini belirleyen toplumsal dinamikleri incelemek için farklı gözlem ölçeklerini bir araya getiren, daha geniş çaplı ve çoğulcu bir yaklaşım tarafından karakterize edilmektedir. Bu analizin çerçevesi, Der Matossian'ın, devrim sonrası hayal kırıklığını Ermeni, Arap ve Yahudi topluluklarının bakış açılarından araştıran *Shattered Dreams of Revolution* (2005) başlıklı çalışması ile birçok ortak noktaya sahiptir.¹⁰ Der Matossian, devrimin toplumsal yaşam ve yerel siyaset üzerindeki etkisini araştırarak, 1908 ve sonuçları hakkındaki bakış açımızı merkezden uzaklaştırmamız gerektiğine işaret eder. İstanbul'daki siyasi gelişmeler ile yerel dinamikler arasındaki karmaşık bağı da determinizm tuzağına düşmeden, hem üzerinde çalıştığı bu iki yapının her birinin ayrı özelliklerini, hem de daha genel anlamda Osmanlı kamu alanına olan bütünleşmesini vurgulayarak gösterir. Der Matossian'ın çalışması, bizim, devrimin siyasi ve toplumsal anlamlarının bu farklılaşmış kabullerde gizli olduğunu varsayarak, 1908'in sonuçlarına farklı türdeki toplulukların tecrübeleri üzerinden yaklaşılmaya çalışılan kolektif projemiz için büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Ancak, bu çok yazarlı eserde, toplum ölçeği (loci) bu dönüşümleri analiz etmek için seçilen mekanlardan sadece biri olacaktır. Toplumsal dinamiklere, yerel yönetimlere ve siyasi kararlara dair birden fazla odak noktasına sahip olan yaklaşımımız, çeşitli toplumsal kategorilere, tanınan bireylere veya unutulmuş aktörlere odaklanarak, erken Jön Türk döneminde devrimin yönünü belirleyen bazı tartışmalar ve gerilimlere ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Devrim Sonrası, ancak hala Devrim: Devrimin Zamansallığını Sorgulamak

Bu kitap, bir vaka çalışmaları derlemesi olarak, İkinci Meşrutiyet hakkındaki daha önceki yayınlar tarafından geliştirilmiş olan çok sesli yaklaşıma özgün sesler katmak amacındadır. Devrimin ilk yıllarını karakterize eden siyasi, toplumsal ve kültürel coşku kâğıt üzerinde de bir devrime yol açmıştır. Dönem hakkında mevcut olan çok çeşitli birincil kaynaklar tarihçi için, çoğunlukla hala üzerinde çalışılmamış, aşırı derecede zengin bir malzeme sunar. Kitaptaki makaleler, Osmanlı devlet arşivleri, Meclis zabıtları, yerel gazeteler, o döneme ait hatıratlar, diplomatik evraklar ve görsel kaynaklara dayanarak bu özgün malzemeye dikkat çekmeyi ve devrim sürecinin bazı daha az bilinen yönlerine ışık tutmayı umut etmektedirler.

10 Bedross Der Matossian, *Shattered Dreams of Revolution: From Liberty to Violence in the Late Ottoman Empire* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2014).

Aynı zamanda, bu kolektif çalışma Jön Türk Devrimi vakasında devrimin zamansallığı sorusunu gündeme getirmek için bazı izlekler içerir. Devrimci coşkunun toplumsal gerilimlere ve siyasi sertleşmeye dönüştüğü süreçteki bazı dönüm noktalarını belirlemeye ve tartışmaya çalışır. Çoğunlukla Kanun-ı Esasi'nin 1908 Temmuz'unda yeniden tesis edilmesinden sonraki bir yıla odaklanan kitap makaleleri, yeni kahramanları ve yöneticileri yüceltip diğer kişi ve grupları kademeli olarak marjinalleştiren ve bazen ise suçlu sınıfına koyan yeni siyasi yapının, yerel seviyede ve imparatorluk seviyesinde nasıl şekillendirildiğini sorgularlar. Burada tarif edilen süreç doğrusal ya da deterministik olmanın tamamen dışındadır. Eski ile yeni arasındaki mücadelenin ve İTC Jakobenleri ile liberaller arasındaki klasik çatışmanın ötesine geçmeye çalışan makaleler, yeni siyasi ve toplumsal yapıların akışkanlığının üzerinde dururlar. Sırasıyla devrimci kahramanların yapısı, eski rejim tarafından sürgün edilmiş bürokratların marjinalleştirilmesi ve İTC tarafından Arnavut vilayetlerinde kurulan hakimiyete odaklanan Saadet Özen, Özgür TÜresay ve Nathalie Clayer bu vakaların, altlarında yatan siyasi teşebbüsler ve toplumsal gerçekler dikkatle incelenmeden anlaşılamayacağını gösterirler. Siyasi mensubiyetler, toplumsal ağlar veya cemaat ağlar ve bunların yanında ekonomik çıkarlar, kendilerini eski veya gösteriler, protestolar, grevler ve şiddet eylemleri gibi yeni formlarda dışa vuran eş zamanlı ve çatışmacı istekler yaratmıştır.¹¹ Fatmagül Demirel'in Osmanlı hapishanelerinin durumu hakkındaki araştırması, Vangelis Kechriotis'in Aydın demiryolu grevleri hakkındaki çalışması ve François Georgeon'un Ramazan ayı sırasındaki toplumsal gerilimler üzerine analizi, 1908 yaz ve sonbaharında devrimle ilgili beklenti ve korkuların çeşitli yönlerini inceler. Bu vakaların hepsinde, hürriyet ve meşrutiyet, koşullara bağlı olarak, iddiaları meşrulaştırmak veya anarşi kuruntusunu artırmak için çoklu anlama sahip terimler olarak kullanıldı. Devrimden önce de var olan ideolojik tercihleri göz ardı etmeksizin, bu ilk aylarda toplumsal gerçeklerle karşı karşıya kalmak, Erdal Kaynar tarafından üzerinde çalışılan Ahmet Rıza vakasında olduğu gibi, yeni siyasi elit tarafından geliştirilen siyasi tercihlerin şekillenmesinde çok önemli bir role sahiptir. Yönetici çevrenin dışında, yazılı basın ve cemiyetlerin hızlı gelişimi ile kentsel alanın yeni kullanım şekilleri

11 1908 Eylül ayında Avusturya ürünlerine karşı başlatılan boykot aynı zamanda bu yeni toplumsal seferberlik şekillerinin bir parçasıydı. Bkz. Doğan Çetinkaya, *The Young Turks and the Boycott Movement: Nationalism, Protest and the Working Classes in the Formation of Modern Turkey* (Londra: I.B.Tauris, 2010).